

УДК 930.85 (008)

ЕВОЛЮЦІЯ ДИТИНСТВА ПІД ВПЛИВОМ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ

Гаєвська

Тетяна Іллівна

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту культурології
Національної академії
мистецтв України

Гаевская

Татьяна Ильинична

кандидат исторических наук,
старший научный сотрудник
Института культурологии
Национальной академии
искусств Украины

Tetiana Haievska

Ph.D. in History, Institute
of culturology, National Academy
of Arts of Ukraine

***Анотація.** У статті аналізується соціокультурний феномен дитинства, який пов'язаний із особливим періодом у житті людини. Соціальна особливість дитинства впливає на майбутнє життя дорослої людини. У цей час закладаються основи здоров'я, особистісний ціннісно-нормативний базис, формуються основні звички, риси характеру, відмінності поведінки. Виявлення особливостей специфіки сучасного дитинства дає можливість спрогнозувати розвиток майбутньої системи цінностей і духовний рівень суспільства в майбутньому. Таким чином, дитинство є цілісною системою, яка підтверджує рівень розвитку культури в суспільстві, що виявляється в ставленні соціуму до дитинства, дітей та їхньої ролі в житті кожної людини.*

Дитинство — це не просто період чи етап, під час якого закладається фундамент особистості, дитинство — це особливий світ зі своїми цінностями, культурою, інфраструктурою.

Девальвація цінності дитинства й дітей відбувається в умовах бінарних тенденцій. По-перше, декларативно дитинство під впливом розвитку систем соціального захисту й міжнародних прав дитини проголошується найвищою цінністю на світовому рівні. Та, одночасно, діти не є рівноправними членами суспільства, а тому цінність стає більше суб'єктивною, ніж загальнолюдською. По-друге, у сучасному суспільстві поширюється свобода дитини й, одночасно, обмежується простір дитячої життєдіяльності, а тому відбувається деформація й реорганізація інфраструктури дитинства. По-третє, підвищення рівня життя дитини, яке спостерігається в останнє десятиріччя, відбувається разом зі зниженням якості. Індустрія дитинства розвивається за правилами ринкових відносин дорослих. Деякі елементи просякають із дорослого життя в дитячий світ, що веде дитину до проблем “дорослого світу”.

***Ключові слова:** дитинство, соціокультурний феномен, вікова періодизація, цінності, дитяче життя.*

***Актуальність теми дослідження** визначається сучасними перетвореннями в українському суспільстві. Успішними вони можуть бути тільки за умови адекватних змін у культурі, в основі яких знаходиться духовне життя народу й ціннісні орієнтації людей. Однією зі значимих цінностей сучасного суспільства повинно бути дитинство. Саме ставлення до дітей, їх соціальний захист, розвиток інфраструктури дитинства з боку держави, інститутів громадянського суспільства, окремих соціальних і культурних груп свідчить про соціокультурний рівень розвитку інституту дитинства.*

Дитинство — це складний і багатоаспектний соціокультур-

ний феномен. Найбільший інтерес і значення він набув у часи індустріалізації суспільства. Сучасне постіндустріальне суспільство змінило інститут дитинства й виявило щодо нього низку проблем, які потрібно вирішувати. Сьогодні під впливом цілого комплексу факторів: політичних та економічних потрясінь, кризи сімейних цінностей, малоефективної сімейної політики, демографічної кризи, міграційних процесів, моделі бездітної або малодітної сім'ї, процесу інформатизації та віртуалізації, формування споживацької моделі поведінки, особливо серед молоді, тощо — дитинство й ставлення до нього змінюються.

Девальвація цінності дитинства й дітей відбувається в умовах бінарних тенденцій. По-перше, декларативно дитинство під впливом розвитку систем соціального захисту й міжнародних прав дитини проголошується найвищою цінністю на світовому рівні. Та, одночасно, діти не є рівноправними членами суспільства, а тому цінність стає більше суб'єктивною, ніж загальнолюдською. По-друге, у сучасному суспільстві поширюється свобода дитини й, одночасно, обмежується простір дитячої життєдіяльності, а тому відбувається деформація й реорганізація інфраструктури дитинства. По-третє, підвищення рівня життя дитини, яке спостерігається в останнє десятиріччя, відбувається разом зі зниженням якості. Індустрія дитинства розвивається за правилами ринкових відносин дорослих. Деякі елементи просякають із дорослого життя в дитячий світ, що веде дитину до проблем “дорослого світу”.

Актуальність дослідження соціокультурного феномену дитинства пов'язана з особливим періодом у житті людини й суспільства. Соціальна особливість дитинства впливає на майбутнє життя дорослої людини. У цей час закладаються основи здоров'я, особистісний ціннісно-нормативний базис, формуються основні звички, риси характеру, особливості поведінки. Виявлення особливостей специфіки сучасного дитинства дає можливість спрогнозувати розвиток майбутньої системи цінностей і духовний рівень суспільства в майбутньому. Таким чином, дитинство є цілісною системою, яка підтверджує рівень розвитку культури в суспільстві, що виявляється в ставленні суспільства до дитинства, дітей та їхньої ролі в житті кожної людини.

Дитинство — це не просто період чи етап, під час якого закладається фундамент особистості, ди-

тинство — це особливий світ зі своїми цінностями, культурою, інфраструктурою, який необхідно досліджувати культурологам, історикам, психологам, педагогам, політологам, соціальним працівникам, соціологам, мистецтвознавцям. Тому культурологія в такій багатоманітності наукових досліджень стає джерелом емпіричних даних і теоретичних основ розвитку феномену дитинства в сучасному культурному просторі.

Ступінь наукової розробленості проблеми. У сучасній науці формуються концепції, які показують соціальні трансформації дитинства (Е. Трубіна, С. Цимбаленко, В. Абраменкова, О. Козлова тощо). Зокрема, дедалі популярнішими стають теорії кризи дитинства (Ю. Овінова, В. Слободчиков, Б. Ельконін, К. Нельсон, С. Шалаєва), індивідуалізації дитинства (П. Бюхнер, Х. Цахер, В. Фукс, Колеман), емансипації дитинства (Л. Денсік, А. де Сван, Дж. Герхардс, Ф. Уотерс, У. Бек, Х. Попітц), розриву між раннім і пізнім дитинством (Л. Розенмайер), зникнення дитинства (М. Віннс, Н. Постман, Х. Хенгст), стирання кордонів між дитинством і дорослістю (Д. Ріхтер, П. Балканський, С. Улибіна).

На сьогоднішній день активізувалися дослідження дитинства як особливої субкультури (роботи М. Гудмена, В. Кудрявцева, Т. Алієва, Н. Короткова, В. Мухіна, С. Гаспарова, С. Іконникової, М. Осоріна, В. Абраменкової, Е. Копейкіної, В. Філатова, Я. Левчук тощо).

Інститут культурології НАМ України проводить дослідження за фундаментальною темою “Традиційна дитяча субкультура України: соціокультурний потенціал”. Пріоритетом цієї наукової розвідки є особливості становлення та розвитку громадянської особистості крізь призму традиційної дитячої субкультури України. Дослідження фундаментальної теми має невичерпний потенціал варіантів із вирішення складних питань становлення особистості в сучасних умовах. Набувають нового значення пошукові механізми напрямів у розвитку суспільства і формуванні духовності її членів через призму традиційної культури.

Необхідно відзначити, що, незважаючи на існуюче різноманіття теорій щодо питань дитинства, залишається значна низка проблем, які перебувають за межами предметного поля дослідників, саме це разом з актуальністю й визначило вибір теми статті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасні процеси істотно змінюють феномен дитинства. Індустріальна епоха зробила його найбільш тривалим, соціально значущим і цінним. Інформатизація суспільства, розвиток IT-технологій призвели до духовної деградації, а це, своєю чергою, стало наслідком скорочення, трансформування й знецінення дитинства. Дитячі вартості переміщуються в дорослий світ і, навпаки, дорослі моделі поведінки впроваджуються у світ дітей, що впливає на рівень духовного розвитку суспільства.

Якщо простежити процес становлення ідеї дитинства з погляду культурології, на різних етапах соціально-історичного розвитку можна побачити, що соціальні особливості дитинства по-різному проявляються на певному етапі розвитку суспільства. Кожна спільнота має свій рівень ціннісного сприйняття дитинства. Дихотомія соціального, історичного й культурного в аналізованому предметі дозволяє його розглянути, як соціокультурний феномен.

Аналіз дитинства як соціокультурного феномену передбачає, на наш погляд, виявлення не тільки сучасних тенденцій функціонування дитинства, особливостей розвитку дитини в процесі соціалізації, а й змінення всього феномену під впливом розвитку культури й суспільства. Це дає можливість для використання статичного й динамічного аналізу дитинства.

Процеси соціальних взаємодій суспільства й підростаючого покоління змінювалися від умов повного ігнорування дитинства в традиційній культурі до визнання дитини в якості дійсного соціального актора в епоху індустріалізації. Сучасні процеси постіндустріалізації та інформатизації знову змінюють стан дитини в суспільстві. Така неоднозначність у розвитку феномену дозволяє деяким ученим прийти до висновку, що взагалі досить складно виділити таку епоху, яка характеризувалася б однозначним позитивним або негативним ставленням до дитинства в суспільстві.

На початок XXI століття в соціально-гуманітарному знанні накопичилися численні етнографічні, соціально-психологічні, педагогічні, соціологічні, антропологічні та інші відомості про стан і функціонування світу дитинства. Різні підходи досліджень визначають часові межі дитинства, його значення для розвитку суспільства, місце в соціальній структурі, ціннісні орієнтації тощо.

Період дитинства має свої біологічні, психологічні, культурні, історичні та соціальні відмінності, що знаходить відображення в часових межах досліджуваного феномену й проявляється в різних підходах до вікової періодизації дитинства.

Першими, хто запропонував вікову періодизацію розвитку, були Піфагор, Гіппократ і Аристотель. Піфагор (VI ст. до н. е.) виділяв чотири періоди в житті людини: весну (становлення людини) — від народження до 20 років; літо (молодість) — 20–40 років; осінь (розквіт сил) — 40–60 років; зиму (згасання) — 60–80 років. Гіппократ протягом усього життя людини виділяв 10 семирічних періодів, а Аристотель ділив дитинство і юність на три стадії: перша — від народження до 7 років; друга — від 7 до 14 років і третя — від 14 до 21 років.

Представники педагогіки, психології і фізіології розглядають дитинство як етап психофізіологічного дозрівання, як послідовність актів дорослішання зростаючого індивіда, його стан “до дорослості” [13, 105–106]. Тому закінченням дитинства вважають вік від 12 до 16 років, у деяких випадках — 13–14 років, тобто до початку пубертатного періоду. У дитячій психології — це період від народження до 7 років. У віковій психології дитинство — це період від народження до підліткового віку, який обмежується 11–12 роками. Даний період людського життя ділиться ще на кілька етапів, але до цього часу немає точного критерію для диференціації періодів дитинства [4; 16].

У законодавчих документах пропонується досить великий діапазон вікових меж дитинства. По-перше, правоздатність людині дається з моменту її народження. По-друге, після досягнення 14 років дитина вже має право самостійно звертатися до органів опіки та піклування по допомогу й захист внаслідок неналежного поводження та виконання батьками своїх обов’язків, а також має право почати трудову діяльність. У Сімейному кодексі України (Стаття 6. Дитина) визначено права й вік дитини: 1) правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття; 2) малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років; неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

У частині 1 коментованої статті фактично надається визначення дитини як учасника сімейних правовідносин. Дитиною визнається особа до досягнення нею повноліття. Повноліття за україн-

ським законодавством настає з вісімнадцяти років (ч. 1 ст. 34 ЦК). Отже, до досягнення 18 років фізична особа має правовий статус дитини. Наявність у особи правового статусу дитини означає, що така особа має відповідні права та обов'язки дитини. Спеціальні норми, які конкретизують обсяг прав та обов'язків дитини, містяться як у Сімейному кодексі (ст. ст. 148, 149, 152, 160, 177, 179, 243, 247, 253 тощо), так і в Цивільному кодексі (ст. ст. 31, 32, 33). Крім того, права дитини підлягають спеціальному захисту на підставі положень Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року.

У коментованій статті йде мова про загальне визначення дитини та поділ поняття “дитина” на дві категорії: малолітня дитина та неповнолітня дитина. Малолітньою слід вважати дитину віком до 14 років. Коментована стаття кореспондує положенням статті 31 Цивільного кодексу, якою визначається часткова дієздатність малолітньої фізичної особи, що хоча й не називається в Цивільному кодексі дитиною, але по суті вікових ознак є такою. Дитина у віці від 14 до 18 років є неповнолітньою. Неповнолітня дитина має неповну цивільну дієздатність за ст. 32 Цивільного кодексу, а також певний особливий статус у сімейних правовідносинах. Так, на відміну від малолітньої дитини, неповнолітня дитина може надавати згоду на зміну її по батькові за умови переінакшення імені її батька (ст. 149 Сімейного кодексу). Неповнолітня дитина самостійно визначає своє місце проживання, якщо її батьки мешкають окремо (ст. 160 Сімейного кодексу) тощо. Дитина, яка досягла 14 років, має право самостійно звернутися до суду щодо захисту своїх прав та законних інтересів (ч. 3 ст. 152 Сімейного кодексу).

Слід зазначити, що, незважаючи на дихотомічний поділ поняття “дитина” на види, Сімейний кодекс передбачає й інші вікові межі, за досягнення яких дитина отримує певні права. Так, дитина, яка досягла 7 років, має право надавати згоду на зміну свого прізвища за умови переінакшення прізвища обома її батьками (ст. 148 Сімейного кодексу). Дитина, яка досягла 10 років, має право узгоджувати своє місце проживання, якщо її батьки мешкають окремо (ч. 2 ст. 160 Сімейного кодексу). Іноді в Сімейному кодексі зустрічаються оціночні поняття належного віку дитини для реалізації нею певних прав. Так, за положеннями статті 253 Сімейного кодексу, на передачу дитини в сім'ю патронатного ви-

хователя потрібна згода цієї дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити. Сімейний кодекс не визначає конкретного віку, посилаючись на можливість дитини висловити свою згоду. Отже, надання дитині такого права буде залежати від її психофізіологічних властивостей, що має бути визначено в кожному конкретному випадку [12].

Соціологічні теорії сприймають дитинство як феномен суспільства й культури, який має свою історію розвитку, конкретний історичний характер. Дитинство по-різному виявлялося на окремих етапах розвитку суспільства. Історія знає епохи, коли дитинство або його окремі періоди в розвитку людини майже або повністю були відсутні. Феномен дитинства з'являється всього декілька століть тому і за цей час пройшов безліч трансформаційних перетворень. Наприклад, межі дитячого віку за останні сто років збільшувалися, їхній верхній кордон змістився з 11 до 17–18 років. Але дитинство в історії не просто “подовжується”, воно змістовно й структурно перетворюється в міру включення в нього нових вікових груп [9; 17].

У сучасних розвинених країнах дитина набуває фінансову й правову самостійність, формує навички, які потрібні для трудової діяльності в нових технологічних умовах, ще протягом декількох років після 14–15-річного віку, тому кордони дитинства розтягуються до 17–18 років [5; 6].

Довгий час у суспільстві не визнавалася, а то й була відсутня увага до цінності дитячого життя. Хоча у період античності чоловік не міг вважатися повноцінним громадянином до того часу, поки у нього не народиться дитина. У деяких грецьких державах немовлят, що народжувалися слабкими й каліками, позбавляли життя, побоюючись, що в подальшому вони стануть для держави не підтримкою, а важким тягарем.

У Древньому Римі народження дитини було святом, на дверях будинку вішали вінки, що було знаком для сусідів. Немовля клали перед батьком на землю і, якщо він піднімав дитину, це означало, що чоловік визнавав її своєю законною дитиною. А якщо батько не визнавав дитину — її викидали. Право викинути дитину, продати її або навіть убити цілком належало батькові. Сенека Анней Луцій, давньоримський філософ, розмірковував про це явище, як абсолютно природне: “Ми топимо дітей, якщо вони народилися кволими або виродками” [11, 148]; “Немає людей, які володіли б такою

владою над своїми дітьми, якою володіємо ми” [11, 148]. Той, хто дав життя, мав право ним і розпоряджатися: відома формула — “я тебе породив, я тебе й уб’ю” — виникла в логічному розумі римлянина й розвинулася в систему обґрунтованого права, яке відоме нам, як “батьківська влада” (*patria potestas*). Це було щось непорушне, освячене природою й законом [11, 149].

Дітей-виродків викидали тому, що їх народження вважалося зловісним знаком. Лівій розповідає, що в 207 р. до н. е. дитину, яка за народження була завбільшки з чотирирічну й не мала ознак “ні хлопчика, ні дівчинки”, за наказом гаруспиків поклали живою в скриню й втопили в морі. Дітей, народжених у день смерті Германіка, викидали: істоти, що з’явилися на світ у такий нещасний день, нічого, крім горя, не принесуть ні собі, ні іншим.

За умов бідності й багатодітності викидали й здорових дітей. Малюків приносили, зазвичай, на Овочевий ринок і клали біля колони, яка називалася *columna Lactaria*. Доля викинутих була сумною: вони або гинули, або ж їх підбирали задля того, щоб у майбутньому зробити рабами. Іноді таких дітей калічили й посилали жебракувати. Тільки за правління Александра Севера викидання дітей було оголошено злочином, який прирівнювався до вбивства.

Цей жорстокий звичай засуджували й перші християнські діячі. Мінучій Фелікс указує на нього, як на один зі злочинів: “Ви іноді викидаєте ваших синів звірам і птахам, а іноді віддаєте жалісної смерті через задущення”.

За правління імператора Костянтина продаж дітей був заборонений, але згодом відновлений для батьків, що жили за межею бідності. За Августа багатодітні батьки отримали деякі переваги: їм потрібні були докази перебування в законному шлюбі. А для цього під час імперії знадобилося складання “актів цивільного стану”.

Реєстрацію народження й смерті ввів, за твердженням римських істориків, Сервій Туллій: списки народжених склалися в храмі Юнони Люцини на Есквіліні (можливо, що тільки хлопчиків). У перші два століття імперії оголошення про народження розміщували в офіційній римській газеті “*Acta Urbis*”, у якій велася статистика щоденних народжень. Нею відала особлива “канцелярія”, яка перебувала в тому ж храмі Юнони Люцини.

Закон Папія Поппея вимагав наявності в людей

певного віку законних дітей. Рішуча міра була прийнята Марком Аврелієм, який велів, щоб батько дитини протягом 30 днів після народження повідомляв префекту Ерар у Римі і особливим магістратам (*tabularii publici*) у провінціях ім’я дитини й день її народження. Запис складався у двох примірниках: один надходив до архіву, інший видавався сім’ї.

У 318 р. н. е. римський імператор Костянтин проголосив інфантицид (дітовбивство) злочином і ввів виплату грошової допомоги сім’ям, які усиновили чужу дитину. Це припинило масові вбивства.

У Давній Греції та Римі звичай інфантициду був досить поширений. Дитина сприймалася не як особистість, а як небажаний результат статевих стосунків. З утвердженням християнства практика дітовбивства спочатку була поставлена під сумнів, а потім і зовсім відкинута.

На Русі “батьки мали право виховувати дітей за власним розумінням, у згоді з духом часу”. У Зводі законів, складеному за Олексія Михайловича, судам заборонялося приймати скарги від дітей про погане ставлення до них з боку батьків. У Київській та Московській Русі вбивство дитини каралося тільки штрафом, тоді як вбивство батька — смертю.

Дослідники звернулися до порівняльно-історичного аналізу вікових груп людського життя й виявили, що вік не є чимось незмінним і абсолютним, а за своєю суттю становить суспільно-історичний феномен. Зокрема, було зазначено, що вікові поняття в багатьох мовах спочатку означали не так “календарні терміни”, як суспільне становище, соціальний статус. Наприклад, рос. “ребёнок” — давньоруське “робя”, мн. “робята”, “робь”, ст.-слав. “раб” — “роб”, болг. “роб” — “раб”, сербохорв. “роб”, словен. “rob”, чес. “rob” [15, 453], або давньоруське “отрок” (з праслов’янської буквально — “не має права говорити”), укр. “отрик” — робітник, болг. “отрок” означало хлопчик, дав.-серб. “отрок” — неповнолітній, словен. “otrok” — дитя, чех.-словац. “otrok” — раб, холоп, дав.-польс. “otrok” — робітник, в.-луж. “wotrock” — слуга, робітник, батрак: “раб”, “слуга”, “працівник”, “княжий воїн” [15, 172–173; 14, 46–47].

Слово “дитина” довго не мало того точного значення, яке надається йому зараз. Так, у середньовічній Німеччині воно було синонімом поняття “дурень” [1, 45; 3, 9]. Як відзначає О. Трубочов, у мові навіть була відсутня спеціальна дефініція, що позначала дітей у віці від 7 до 16 років, а слово “ди-

тина” було пов’язане з родинними стосунками й не визначало вік людини [14, 35–44].

Римський закон був у цьому пункті, як і у всіх інших, незаперечний: від народження до семи років дитина вважалася недоторканою (*infans* означає “нездатний говорити”, “тварина”, що відповідає за свої дії не більше, ніж безумець, *fugiosus*, або черепаха, що впала з даху) [8, 17]. Отже, латинське *Infans* “нездатний говорити” ідентичне слов’янському *otrokъ*. Етимологія слов’янського *otrokъ* — це пізніє слов’янське утворення чоловічого роду, яке складається з префікса *ot-* і кореня *gokъ*, де слов. *gokti* — говорити, казати. Таким чином, *otrokъ* = той, що не розмовляє, той, кому відмовлено в праві говорити. Слов’янське *otrokъ* означало юнака, підлітка, який не отримав права голосу дорослого чоловіка. В українській мові синонімом латинському *Infans* і слов’янському *otrokъ* є слово “немовля”, що є своєрідним спорідненням до слов’янського *netъlvje* “той, що не розмовляє” [14, 35–44].

Особливе ставлення до дитинства можна побачити в періоди язичництва й християнства. У язичництві дитинство розглядалося як підготовка до дорослого життя. Хоча й визнавалася дитина людиною, але її не вважали особистістю. Щоб “розмістити” дитину в соціальній системі, старше покоління “вбивало” в ній дитя, тим самим ініціюючи її в доросле суспільне життя. Звідси рання праця, шлюби та інші контрасти дорослого життя. Для християнської культури дитина стає символом чистоти, автентичності й божественності. Християнство бачить особистість не тільки в дитині, а й у плоді, який знаходиться в материнській утробі. Але в цій особистості знаходиться первородний гріх, і, щоб очиститися від нього, потрібно лише пройти через обряд хрещення, відновити Богосинівство, яке не скасовує дитинство, а вбирає його в себе.

Діахронічні дослідження дитинства в сучасному соціально-гуманітарному знанні з’являються в другій половині ХХ століття під впливом робіт французького демографа й історика Ф. Ар’еса [2], який на основі аналізу динаміки зображень дітей обгрунтував формування цього феномену в Новий час.

Спочатку зображення дітей зустрічаються в релігійно-алегоричних сюжетах (ангели, немовля Ісус і голе дитя як символ душі померлого). На середньовічних полотнах діти зображуються як “маленькі дорослі”: з дорослими обличчями, одягнені так само, як і старші люди.

У ХVІ столітті з’являються портретні зображення померлих дітей. І тільки в ХVІІ столітті вперше на полотнах художників починають з’являтися перші портретні зображення реальних дітей. Зазвичай, це були портрети дітей впливових і царствених осіб у дитячому віці. Таким чином, на думку Ф. Ар’еса, дитинство найбільш повно починає проявлятися в кінці ХVІ — на початку ХVІІ століття.

Аналізуючи портрети дітей на старовинних картинах і опис дитячого костюму в літературі, Ф. Ар’ес виділяє певні тенденції в еволюції дитячого одягу: костюм для хлопчиків багато в чому повторює деталі жіночого одягу, часто хлопчики мали жінкоподібний вигляд, оскільки одягалися в сукні та спідниці. Наступним витком у трансформації стає те, що створення одягу дітей у даний історичний період відстає від тенденцій в дорослій моді й багато в чому повторює дорослий костюм попередньої епохи, і, нарешті, одяг дітей вищих верств дорівнюється до звичайного дорослого одягу бідняків.

Як підкреслює Ф. Ар’ес, формування дитячого костюму стало зовнішнім проявом глибоких внутрішніх змін ставлення до дітей у суспільстві — тепер вони починають займати важливе місце в житті дорослих.

Відкриття дитинства дозволило описати повний цикл людського життя: дитинство, підлітковий період, юність, молодість, зрілість, старість і глибока старість. Але сучасне значення цих слів не відповідає їх первісного змісту.

Диференціація вікових категорій людського життя, і дитинства також, на думку Ф. Ар’еса, формується під впливом соціальних інститутів, тобто нових форм суспільного життя, що породжуються розвитком суспільства. Так, раннє дитинство вперше з’являється в межах родини, де воно пов’язане зі специфічним спілкуванням з дитиною, з якою можна розважатися, грати й за цього вчити й виховувати. Така первинна “сімейна” концепція дитинства. Проте підхід до дітей як до “чарівних іграшок” не міг залишатися незмінним.

Розвиток соціальних інститутів, зокрема формування модерного інституту освіти, призвів до зміни у ставленні до дітей. Виникла нова концепція дитинства. Для дорослих ХVІІ століття любов до дітей виражалася вже не в розвагах з ними, а в зацікавленості у вихованні й навчанні. З’являється спеціальна громадська інституція — школа, яка за-

вдяки своїй регулярній, упорядкованій структурі сприяла подальшій диференціації дитинства. Універсальною мірою дитинства став “клас”. Перехід на один шабель вище обумовлює вступ у новий вік, тобто клас став визначальним фактором у процесі диференціації вікових категорій у межах самого дитинства.

Таким чином, за концепцією Ф. Ар'єса, дитинство — це феномен, який має відправну точку генези в історії розвитку суспільства. Такою точкою виступає формування модерного інституту освіти, спеціальної структури школи, її класної організації.

У роботах французького історика Ф. Ар'єса досліджено питання про те, як складалося поняття дитинства в умах людей мистецтва і як воно змінювалося в різні епохи. За цього вивчення тема дитинства в мистецтві з погляду культурно-філософського аналізу являє собою надзвичайно актуальну й складну задачу, тому що мистецтво дає особливе усвідомлення феномену дитинства в житті людини й суспільства. Завдяки специфіці

конкретних видів мистецтва, через мистецтва розкриваються складні процеси, поняття й стан, такі як: емоційно-психічні складові життя дитини, її ставлення до складних філософських категорій (простору і часу, життя і смерті, гри тощо), процес і специфіка становлення індивідуального хронотопу [10], процес розвитку дитячого мислення й мови, формування моральної свідомості тощо.

Отже, на даний момент ідея цінності дитинства як в особистісному, так і в культурному аспекті не підлягає сумніву. А науковий або повсякденний дискурс репрезентують незаперечну (культуротворчу, споживчу, креативну) його затребуваність. Можна сказати, що сучасна культура провокує досліджувати дитинство, стосується це й наукових диспутів, автобіографічних спогадів, психоаналітичних тренінгів або закликів піклуватися про власних дітей, тим самим, дискурс дитинства стає установчим елементом самосвідомості сучасного суб'єкта і європейської культури в цілому.

Література / References:

1. Ар'єс Ф. Возрасты жизни / Ф. Ар'єс // Философия и методология истории: сборник статей. — М., 1977. — С. 45.
2. Ар'єс Ф. Ребенок и семейная жизнь при Старом порядке / Ф. Ар'єс // Пер. с фр. — Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999. — 416 с.
3. Баранова Э. А. Введение в детскую психологию: Курс лекций. Учеб. пособие / Сост. Э. А. Баранова. — СПб.: Речь, 2006. — 176 с.
4. Блонский П. П. Избранные педагогические произведения / П. П. Блонский. — Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1961. — 695 с.
5. Бронфенбреннер У. Два мира детства. Дети в США и СССР: пер. с англ. / Послесл. Н. Божович, И. Кона. — М.: Прогресс, 1976. — 167 с.
6. Бюхнер П. “Современный ребенок” в Западной Европе / П. Бюхнер, Г.-Г. Крюгер, М. Дюбуа // Социс, 1996. — № 4. — С. 128–135.
7. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т. Т. 4. Детская психология / Под ред. Д. Б. Эльконина. — М.: Педагогика, 1984. — 432 с.
8. Киньяр П. Секс и страх: Эссе: Пер. с фр. — М.: Текст, 2000. — 189 с.
9. Митрофанова С. Ю. Концептуализация основных подходов к изучению детства в социологии / С. Ю. Митрофанова // Контексты социального знания. — Самара, 2005. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://region.3ebra.com/generation/publications/publication28/> (Дата звернення — 08. 11. 2017).
10. Обухова Л. Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы / Л. Ф. Обухова. — М.: Тривола, 1995. — 374 с.
11. Сергеенко М. Е. Жизнь древнего Рима / М. Е. Сергеенко. — СПб.: Издательско-торговый дом “Летний Сад”; Журнал “Нева”, 2000. — 368 с.
12. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]. // Народний правовий портал “Юрисконсульт” — Режим доступу: <http://legalexpert.in.ua> (Дата звернення — 22. 10. 2017).
13. Словарь практического психолога. // С. Ю. Головин. — М.: АСТ, Харвест, 1998. — 622 с.
1. Ares F. Vozrasty zhyzny / F. Ares // Fylosofiya y metodolohiya ystoriy: sbornyk statei. — M., 1977. — S. 45.
2. Ares F. Rebenok y semeinaia zhyzn pry Starom poriadke / F. Ares // Per. s fr. — Ekaterynburh: Yzd-vo Ural. un-ta, 1999. — 416 s.
3. Baranova E. A. Vvedeniye v detskuui psikhologiyu: Kurs lektsiy. Ucheb. posobyie / Sost. E. A. Baranova. — SPb.: Rech, 2006. — 176 s.
4. Blonskyi P. P. Yzbrannnye pedahohycheskye proyzedeniya / P. P. Blonskyi. — Yzdatelstvo Akademyy pedahohychekykh nauk RSFSR, 1961. — 695 s.
5. Bronfenbrenner U. Dva myra detstva. Dety v SShA y SSSR: per. s anhl. / Poslesl. N. Bozhovych, Y. Kona. — M.: Prohress, 1976. — 167 s.
6. Biukhner P. “Sovremennyi rebenok” v Zapadnoi Evrope / P. Biukhner, H.-H. Kriuhner, M. Diubua // Sotsys, 1996. — № 4. — S. 128–135.
7. Vyhotskyi L. S. Sobranye sochyneni: v 6 t. T. 4. Detskaia psikhologiya / Pod red. D. B. Elkonyina. — M.: Pedahohyka, 1984. — 432 s.
8. Kyniar P. Seks y strakh: Esse: Per. s fr. — M.: Tekst, 2000. — 189 s.
9. Mytrofanova S. Yu. Kontseptualyzatsiya osnovnykh podkhodov k yzucheniyu detstva v sotsyolohiy / S. Yu. Mytrofanova // Konteksty sotsyalnoho znaniya. — Samara, 2005. — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://region.3ebra.com/generation/publications/publication28/> (Data zvernennia — 08. 11. 2017).
10. Obukhova L. F. Detskaia psikhologiya: teoryy, fakty, problemy / L. F. Obukhova. — M.: Tryvola, 1995. — 374 s.
11. Serheenko M. E. Zhyzn drevneho Ryma / M. E. Serheenko. — SPb.: Yzdatelsko-torhovyi dom “Letnyi Sad”; Zhurnal “Neva”, 2000. — 368 s.
12. Simeinyi kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs]. // Narodnyi pravovoi portal “Iuryskonsult” — Rezhym dostupu: <http://legalexpert.in.ua> (Data zvernennia — 22. 10. 2017).
13. Slovar prakticheskoho psikhologa. // S. Yu. Holovyn. — M.: AST, Kharvest, 1998. — 622 s.

14. Трубачев О. Н. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя / О. Н. Трубачев. — М.: Издательство АН СССР, 1959. — 212 с.
15. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. / Пер. с нем. и дополнения О. Н. Трубачёва. Т. I–IV. в т. 3. — М., Прогресс, 1964–1973. — С. 453.
16. Эльконин Д. Б. Детская психология. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. Б. Эльконин. — М.: Академия, 2007. — 384 с.
17. Qvortrup J. Childhood as a social phenomenon. — Viena: European centre, 1990.
14. Trubachev O. N. Ystoryia slavianskykh termynov rodstva y nekotorykh drevneishykh termynov obshchestvennoho stroia / O. N. Trubachev. — М.: Yzdatelstvo AN SSSR, 1959. — 212 s.
15. Fasmer M. Etymolohycheski slovar russkoho yazyka. / Per. s nem. y dopolneniya O. N. Trubachova. T. I–IV. v t. 3. — М., Prohress, 1964–1973. — S. 453.
16. Elkonyn D. B. Detskaia psykholohiya. Ucheb. posobyie dlia stud. vyssh. ucheb. zavedenyi / D. B. Elkonyn. — М.: Akademyia, 2007. — 384 s.
17. Qvortrup J. Childhood as a social phenomenon. — Viena: European centre, 1990.

Гаевская Татьяна Ивановна

Эволюция детства под влиянием социокультурных процессов

Аннотация. В статье анализируется социокультурный феномен детства, связанный с особым периодом в жизни человека. Социальная особенность детства влияет на будущую жизнь взрослого человека. В это время закладываются основы здоровья, личностный ценностно-нормативный базис, формируются основные привычки, черты характера, отличия поведения. Выявление особенностей специфики современного детства дает возможность спрогнозировать развитие системы ценностей и духовный уровень общества в будущем. Таким образом, детство является целостной системой, которая подтверждает уровень развития культуры в обществе, что проявляется в отношении общества к детству, детям и их роли в жизни каждого человека.

Детство — это не просто период или этап, во время которого закладывается фундамент личности, детство — это особый мир со своими ценностями, культурой, инфраструктурой.

Девальвация ценности детства и детей происходит в условиях бинарных тенденций. Во-первых, декларативно под влиянием развития систем социальной защиты и международных прав ребенка детство провозглашается высшей ценностью на мировом уровне. Но, одновременно, дети не являются равноправными членами общества, а потому ценность становится более субъективной, чем общечеловеческой. Во-вторых, в современном обществе распространяется свобода ребенка и, одновременно, ограничивается пространство детской жизнедеятельности, а потому происходит деформация и реорганизация инфраструктуры детства. В-третьих, повышение уровня жизни ребенка, которое наблюдается в последнее десятилетие, происходит вместе со снижением качества. Индустрия детства развивается по правилам рыночных отношений взрослых. Некоторые элементы проникают со взрослой жизни в детский мир, ведут ребенка к проблемам “взрослого мира”.

Ключевые слова: детство, социокультурный феномен, возрастная периодизация, ценности, детская жизнь.

Tetiana Haievska

Evolution of childhood under the influence of the socio-cultural processes

Summary. The article analyses the socio-cultural phenomenon of childhood, associated with a special period in a person's life. The social peculiarity of childhood affects the future life of an adult. At this time, the foundations of health, a personal value-normative basis are laid, basic habits, character traits, behaviour patterns are formed. Identifying the specifics of modern childhood makes it possible to predict the development of the future value system and the spiritual level of society in the future. Thus, childhood is an integral system that confirms the level of the development of culture in society, which manifests itself in relation of the society to childhood, children and their role in the life of each person.

Childhood is not just a period or stage, during which the foundation of personality is laid; childhood is a special world with its values, culture, and infrastructure.

The devaluation of the value of childhood and children occurs in conditions of binary tendencies. First, declaratively under the influence of the development of social protection systems and international rights of the child, childhood is declared the highest

value on the world level. At the same time children are not equal members of the society, and therefore the value becomes subjective than universal. Secondly, the freedom of the child is spreading in a modern society and the space of children's vital activity is limited, and therefore the deformation and reorganization of the childhood infrastructure is taking place. Thirdly, the increase in the child's living standard that has been observed in the last decade is accompanied by a decline in quality. The industry of childhood is developing according to the rules of the market relations of adults. Some elements, penetrated from adulthood into the children's world, have led the child to the problems of the "adult world".

The processes of social interaction between the society and the younger generation have changed from the conditions of complete neglect of childhood in the traditional culture to the recognition of the child as a real social actor in the era of industrialization. Modern processes of post-industrialism and informatization has changed the state of the child in the society again. Such ambiguity in the development of the phenomenon allows a number of scholars to conclude that it is rather difficult to identify an era that would be characterized by unequivocal positive or negative attitudes toward childhood in the society.

The period of childhood has its biological, psychological, cultural, historical and social differences, which is reflected in the time limits of the phenomenon under study and manifested in different approaches to the age-old periodization of childhood.

The phenomenon of childhood appeared only a few centuries ago, and during this time a number of transformations took place. For example, the limits of childhood for the past 100 years have been increased: its upper limit has shifted from 11 to 17-18 years. But childhood in history is not just "lengthened", it has been meaningful and structurally transformed as it enters new age groups.

Keywords: childhood, sociocultural phenomenon, age periodization, values, child life.